

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ МАРІЇ МОНТЕССОРІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

PEDAGOGICAL IDEAS OF MARIA MONTESSORI IN THE CONTEXT OF MODERN EDUCATIONAL SPACE

У статті розкрито ідеї педагогіки Марії Монтессорі в контексті сучасного освітнього простору. Схарактеризовано життєвий та творчий шлях педагога. Презентовано педагогічний досвід авторки. Унаочнено її концепцію виховання, в якій дитина визнається вищою цінністю педагогічної діяльності, а інтереси особистості, що розвивається, трактуються як пріоритетні освітні цілі. Підкреслено, що педагогіка Марії Монтессорі зосереджена на потребах, здібностях та особливостях кожної дитини зокрема та спрямована на отримання природної радості дитини від навчання. З таким твердженням педагога суголосна її українська педагогіка. Йдеться про ідеї Василя Сухомлинського, Костянтина Ушинського, Софії Русової тощо. Виокремлено педагогічний метод Марії Монтессорі, котрий є основою її педагогічного вчення та акумулює в собі три основні складники: дитиноцентризм, індивідуальний підхід до дитини та ідея вільного вибору. Акцентовано, що основні принципи Монтессорі-виховання – створення виховного і розвивального середовища, зв'язок із природою, постійне вивчення особистості дитини в діяльності, виховання позитивних почуттів, власної гідності дитини, самопізнання своїх можливостей, вироблення самодисципліни, самоорганізації тощо – базуються на ідеях «вільного» виховання» та віддзеркалюються в основних постулатах нової української школи. Доведено, що звернення науковців і практиків до педагогічних ідей Марії Монтессорі пов'язане із затребуваністю в українському суспільстві виховання особистості, котра прагне гармонійно розвиватися, усвідомлювати себе та свій шлях, здатна зробити вільний, правильний вибір, нести відповідальність за цей вибір та власне майбутнє.

Ключові слова: Марія Монтессорі, педагогіка Марії Монтессорі, педагогічний метод,

дитиноцентризм, індивідуальний підхід до дитини, нова українська школа.

The article reveals the ideas of Maria Montessori's pedagogy in the context of modern educational space. The life and creative way of the teacher is characterized. The author's pedagogical experience is presented. Its concept of upbringing is illustrated, in which the child is recognized as the highest value of pedagogical activity, and the interests of the developing personality are treated as priority educational goals. It is emphasized that Maria Montessori's pedagogy focuses on the needs, abilities and characteristics of each child in particular and is aimed at obtaining the child's natural joy of learning. Ukrainian pedagogy agrees with this statement of the teacher. These are the ideas of Vasyl Sukhomlynskyi, Konstantin Ushynskyi, Sofia Rusova, etc. Maria Montessori's pedagogical method is singled out, which is the basis of her pedagogical teaching and accumulates three main components: child-centeredness, individual approach to the child and the idea of free choice. It is emphasized that the main principles of Montessori education: creating an educational and developmental environment, connection with nature, constant study of the child's personality in activity, education of positive feelings, self-worth of the child, self-knowledge, self-discipline, self-organization, etc. are based on ideas "free education" and are reflected in the basic tenets of the new Ukrainian school. It is proved the appeal of scientists and practitioners to Maria Montessori's pedagogical ideas is connected with the demand in Ukrainian society for the education of a person who seeks to develop harmoniously, realize himself and his way, be able to make free and correct choices, be responsible for this choice and future.

Key words: Maria Montessori, pedagogy of Maria Montessori, pedagogical method, child-centrism, individual approach to the child, new Ukrainian school.

УДК 37.014.3(477):1:37.091.4МОНТЕССОРИ
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/28.8>

Хопта С.М.,

канд. філол. наук,
старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В.О. Сухомлинського

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Починаючи з ХХІ ст. в Україні відбувається докорінне реформування системи освіти. Модернізація освіти зумовлена тенденціями розвитку суспільства, адже нині саме освіта стала одним із вирішальних соціокультурних чинників та має формувати сучасну національну еліту, котра забезпечуватиме гідне майбутнє держави.

Дослідники історії освіти, зокрема М. Чепіль та Н. Дудик, доречно зауважують: «<...>гуманізація сучасної української освіти, актуальність особистісно орієнтованої, компетентісної моделі навчання і виховання, що передбачає суб'єкт-суб'єктні відносини педагога й вихованця, сприяють переосмисленню творчої спадщини педагогів-реформаторів на основі принципів: природовідповідності, відмови від авторитаризму

у вихованні, прийняття вихованця як суб'єкту власного розвитку» [12, с. 18–19]. Гуманістичні концепції виховання, дитиноцентризм та антропоцентризм відображені у працях як зарубіжних (Д. Дьюї, Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Фребель, С. Френе, Е. Кей, Я. Корчак), так і українських педагогів (К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський).

Визначне місце серед педагогів-гуманістів займає Марія Монтессорі – видатний італійський педагог-гуманіст, психолог. Починаючи з ХХ ст. і донині педагогіка авторки є однією з найзатребуваніших методик розвитку дитини. Марія Монтессорі вважала, «що будь-яка реформа освіти має спиратись на особистість людини. Сама людина має стати центром освіти, і ми не маємо ніколи забувати, що людина починає свій інтелектуальний ріст не в університеті, а від самого наро-

дження, і його слід стимулювати протягом перших трьох років життя з величезною інтенсивністю...» [3, с. 24]. Саме ці та інші аксіоми Марії Монтессорі є центротворчими філософськими ідеями сучасного педагогічного простору і потребують ґрунтовного вивчення й опрацювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вчення М. Монтессорі студіювали в українській педагогічній думці І. Дичківська, Т. Поніманська, М. Чепіль, С. Якименко, М. Якімова, Н. Петрова, Л. Андрушко, В. Золотоверх, А. Ільченко, І. Дичківська, Н. Кравець, М. Левківський, Н. Лубенець та інші. Практичне використання досвіду роботи навчальних закладів, які працюють за системою М. Монтессорі, висвітлював відомий український вчений Б. Жебровський.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодення вимагає аналізу й інтерпретації педагогічної теорії і практики М. Монтессорі на принципах визнання самоцінності дитинства, пріоритетності розвитку особистості упродовж педагогічного процесу в контексті сучасного освітнього простору України.

Метою статті є популяризація основних принципів педагогіки авторки в українському освітньому дискурсі, філософське переосмислення її поняття «дитиноцентризм» та теорії вільного виховання, що стали основоположними філософськими ідеями нової української школи.

Виклад основного матеріалу. М. Монтессорі – визначна особистість, педагог, перша в Італії жінка – доктор медицини, феміністка, дослідник у галузі психології та філософії, педагогіки й психіатрії. Народилася вона 31 серпня 1870 р. в Італії неподалік від міста Анкона. У 16 років вступила до Технічної школи Буанаротті, проте цікавість до медицини спонукала її вступити на медичний факультет університету в Римі. У 1896 р. Марія отримала диплом доктора терапії та хірургії Римського Королівського Університету і розпочала медичну практику. Невдовзі вступила до Римського Королівського університету на філософський факультет та вивчала там експериментальну психологію, дидактику, антропологію, досліджувала проблеми навчання і виховання дітей у початковій школі. Згодом читала лекції з педагогічної антропології в Римському університеті. У 1907 р. відкрила перший «Будинок дитини» – дитячий садочок для здорових дітей. Впродовж життя М. Монтессорі займалася проблемами виховання й освіти дітей, розробила технологію раннього розвитку дитини, систему розвивального дидактичного матеріалу. Вона популяризувала педагогічні ідеї у світовій практиці, проводила педагогічні Монтессорі-конгреси, навчала педагогів, організувала індійський Монтессорі-рух, який набув великої популярності та успішно розвивається й донині, відстоювала

та підтримувала жіночий рух (фемінізм), пропагувала ідеї миротворчості тощо.

М. Монтессорі створила власну, абсолютно нову, високотехнологічну та оригінальну педагогічну систему, що за своєю сутністю є цілісною, гуманістичною та інтегративною. Освітня система М. Монтессорі охоплює технологію виховання й навчання дітей віком від 2,5 до 12 років. Її педагогічна технологія заснована і апробована на конкретному філософському вченні – теорії вільного виховання (антропології) й сенсуалізмі (відчуття – єдине джерело знань) у педагогіці.

Так, педагогіка М. Монтессорі характеризується як педагогічний метод, в основі якого лежать кілька центротворчих постулатів. Перший постулат: у вихованні головне – свобода дитини, причому у всіх аспектах її зростання. У книзі «Метод наукової педагогіки» авторка стверджує: «Якщо тепер уже ніхто не заперечує, що людина досягає свого вищого розвитку лише за умови найбільшої свободи; якщо доведено, що рабство є найзгубнішим станом як для душі раба, так і для душі пана, і якщо тому людство визнало потрібним для свого блага знищити володіння однієї людини душею іншої, то чому в дитячих садках і в школах ці закони не мають такого ж права на існування?... Необхідно, щоб школа допускала вільні природні прояви в дитині, – це її найголовніша реформа». На думку авторки, «основним стрижнем наукової педагогіки має бути така свобода дітей, яка давала б можливість розвиватися безпосереднім індивідуальним проявам дитини» [3, с. 93].

Другий постулат педагогіки М. Монтессорі підкреслює те, що кожна дитина має самостійно рухатися вперед, слухаючись свого серця, а не йти за вимогами зовнішнього середовища; вчителі мають тільки підштовхувати підлітка у певному напрямі і все: «Ми відкрили, що освіта – це не те, що робить вчитель, а природний процес, що розвивається спонтанно в людській істоті. Вона набувається не завдяки слуханню слова, а через особистий досвід, який дитина розвиває в середовищі, що її оточує. Завдання вчителя – не говорити, а підготувати серію предметів-стимулів для культурної діяльності в спеціальній обстановці, влаштованій для дитини» [3, с. 23].

Третій постулат акумулює в собі формулу: навчання має бути підлаштоване під індивідуальні потреби та можливості дитини, адже кожна дитина особлива і потребує особливого підходу. З таким твердженням педагога суголосна й українська педагогіка – йдеться про ідеї В. Сухомлинського, К. Ушинського, С. Русової тощо. Так, В. Сухомлинський у статті «Індивідуальний підхід до учнів» писав: «Зуміти правильно підійти до цих індивідуальних особливостей дитини, використати ці особливості для правильного виховання – в цьому суть майстерності індивідуального підходу до

дітей» [11, с. 132]. С. Русова, як «послідовниця антропологічних засад розвитку дитини і педагогічних ідей М. Монтезорі, вважала дитину «найдорожчим скарбом у світі» та упроваджувала в українській освіті принципи гуманної педагогіки, дотримуючись принципу природовідповідності у вихованні [4].

Педагогіка М. Монтезорі зосереджена на потребах, здібностях та особливостях кожної дитини, зокрема, на її думку, діти краще засвоюють матеріал, коли віднаходять свій ритм і спосіб навчання, а отже, розуміння самого себе. Філософський лейтмотив методу М. Монтезорі полягає в отриманні природної радості дитини від навчання. Саме про радість від навчання («школу радості») пише у ХХ ст. український педагог В. Сухомлинський, педагогічні та гуманістичні ідеї якого є взірцевими й актуальними й нині: «Школа під блакитним небом учила мене, як відкривати перед дітьми вікно в навколишній світ, і цю науку життя і пізнання я намагався донести до всіх учителів. Я радив їм: не обрушуйте на дитину лавину знань, не прагніть розповісти на уроці про предмет вивчення все, що ви знаєте... Умійте відкрити перед дитиною в навколишньому світі щось одне, але відкрити так, щоб шматочок життя загравав усіма кольорами веселки. Залишайте завжди щось недомовлене, щоб дитині захотілося ще й ще раз повернутися до того, про що вона дізналася... Покажіть дітям красу, мудрість, глибину думки однієї книжки, але покажіть так, щоб кожна дитина назавжди полюбила читання, була готова вийти в самостійне плавання по книжковому морю» [10, с. 30–42].

Отже, педагогічна система М. Монтезорі формується на вірі в безмежні можливості дитини та могутність всотуючого розуму (здатності дитини вчитися, прагненні до навчання, реалізація якого забезпечується сприятливим навколишнім середовищем).

Свобода і особистий досвід – два стовпи педагогіки Монтезорі, що органічно поєднуються із середовищем, в якому панує суворий порядок. «Порядок у системі Монтезорі бере свій початок від свободи, і, як еволюціоніст, вона вважала, що вчитель має робити висновки з нового досвіду так, як це здатна робити дитина. Сам зміст виховання Марія Монтезорі розкривала як «сприяння різноманітному розвитку дитини, що передбачає кінцеву мету – гармонійні стосунки між людьми». Авторка вбачала кінцеву мету виховання в досягненні світової гармонії людства» [12, с. 72].

Основні принципи Монтезорі-виховання – створення виховного і розвивального середовища, зв'язок із природою, постійне вивчення особистості дитини в діяльності, виховання позитивних почуттів, власної гідності дитини, самопізнання своїх можливостей, вироблення самодисципліни, самоорганізації тощо – базуються на ідеях

«вільного» виховання» та віддзеркалюються в основних постулатах нової української школи. Формула нової української школи складається з 9 ключових компонентів, серед яких: орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм; педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками; умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається; наскрізний процес виховання, який формує цінності; нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя тощо [9, с. 7]. Тому зауважимо, що провідні педагогічні ідеї М. Монтезорі, насамперед, її філософія виховання (надання значущості уродженому потенціалу дитини, її здатності розвиватися в атмосфері свободи й любові, філософське переосмислення її поняття «дитиноцентризм» та теорії вільного виховання, що супроводжується утвердженням гуманістичних цінностей) стали основоположними філософськими ідеями нової української школи.

З філософських поглядів М. Монтезорі, що базуються на космічній теорії, згідно з якою «все живе у світі (рослини, тварини, людина) існує та діє відповідно до космічного плану розвитку Всесвіту, окреслюється поняття «освіта» як процес самонавчання особистості дитини, котра виходить із власного внутрішнього потенціалу <...> Дорослий, як і вчитель, покликаний допомогти дитяті з народження вміти слухати себе, розуміти себе, розвивати всі приховані задатки та таланти, весь час прагнути досягати гострішого розуму, витривалішого характеру» [3, с. 47]. У цьому контексті варто говорити про дитиноцентризм як ключову компетентність нової української школи, яка стала фундаментом сучасної освіти.

Поняття «дитиноцентризм» не нове для української педагогічної думки та є основою педагогічних систем таких видатних титанів української педагогіки, як К.Д. Ушинський (основною метою виховання для якого була людська особистість), В.О. Сухомлинський, який у своїй педагогічній спадщині висвітлював проблеми дитинства, самоцінності дитини, врахування її інтересів як найвищої цінності людства, поєднував навчання і виховання з продуктивною працею на основі принципів людиноцентризму та кордоцентризму тощо [1].

Висновки. Отож, гуманізація філософії освіти, пріоритетність особистісно орієнтованої, дитиноцентричної моделі виховання М. Монтезорі, К. Ушинського, В. Сухомлинського є однією із центральних філософських ідей нової української школи, за якою велике майбутнє української нації. Звернення ж науковців і практиків до педагогічних ідей М. Монтезорі пов'язане із затребуваністю в українському суспільстві виховання особистості, котра прагне гармонійно розвиватися, усвідомлювати себе та свій шлях, здатна зробити вільний,

правильний вибір, нести відповідальність за власний вибір та власне майбутнє. Подальших досліджень потребує вивчення застосування принципів та методів М. Монтессорі в системі української освіти на різних рівнях, відкриття та заснування закладів, котрі працюють за принципами та методами педагога, аналіз літератури, котра присвячена видатній діячці та її творчості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білецька С.В. Дитиноцентрована педагогіка : теорія і практика захід. країн : навч. посібник для студентів вищ. навч. закл. Харків : Факт, 2008. 255 с.
2. Готра О. Біографістика в контексті дослідження історії. *Науковий вісник Чернівецького університету* : збірник наукових праць / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2014. Вип. 684/685 : Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. С. 147–151.
3. Дичківська І.М., Поніманська Т.І. М. Монтессорі: теорія і технологія. Київ : Слово, 2009. 304 с.
4. Зайченко І.В. Педагогічна концепція С.Ф. Руссової : навч. посібник для студентів пед. спец. вузів. 3-тє вид., допов. і перероб. Чернігів : Деснян. правда, 2006. 231 с.
5. Монтессорі М. *Дети – другие* / пер. с нем. Н. Нефедова. Москва : Карапуз, 2012. 334 с.
6. Монтессорі М. *Дом ребенка. Метод научной педагогики* / пер. с итал. С.Г. Займовского. Москва : Задруга, 1913. XXVI, 339 с.
7. Монтессорі М. *Помоги мне сделать это самому* / сост., авт. вступ. ст.: В.М. Богуславский, Г.Б. Корнетов. Москва : Карапуз, 2000. 272 с.
8. Монтессорі М. *Разум ребенка* : гл. из кн. Москва : Грааль, 1997. 174 с.
9. *Нова Українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи* / заг. ред. М. Грищенко. Київ : МОН, 2016. 34 с.
10. Сухомлинський В.О. *Вибрані твори* : в 5 т. Т. 3. *Серце віддаю дітям ; Народження громадянина ; Листи до сина*. Київ : Рад. шк., 1977. 670 с.
11. Сухомлинський В.О. *Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів. Вибрані твори* : в 5 т. Київ, 1977. Т. 5 : Статті. С. 130–147.
12. Чепіль М., Дудник Н. *Педагогіка Марії Монтессорі* : навч. посібник / Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. Київ : Слово, 2017. 271 с.
13. Чишко В.С. *Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України* / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Ін-т біогр. дослідж. Київ : БМТ, 1996. 238 с.